

स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) अंतर्गत
हागंदारी मुक्त होणाऱ्या शहरांची तपासणी
करण्यासाठी समितीचे गठण करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: स्वमआ २०१५/सं.क्र. १५४९/ नवि-३४
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग
४ था मजला, मंत्रालय, मुंबई
दिनांक : २९ ऑक्टोबर, २०१५

वाचा :

१) शासन निर्णय, नगर विकास विभाग क्रमांक स्वभाव २०१५/प्र.क्र.२३/नवि-३४,
दिनांक १५ मे, २०१५.

प्रस्तावना :

केंद्र शासनाच्या “स्वच्छ भारत अभियान (नागरी)” च्या धर्तीवर संदर्भीय शासन निर्णयान्वये राज्यामध्ये “स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी)” ची अंमलबजावणी सुरु झाली आहे. या अभियानांतर्गत शहरे हागंदारी मुक्त करणे व घनकचरा व्यवस्थापन या दोन प्रमुख बाबींचा समावेश आहे. शहरे हागंदारी मुक्त करण्यासाठी शहरांमध्ये ज्या कुटुंबांकडे शौचालयाची सुविधा उपलब्ध नसल्याने ते उघडयावर शौचास जातात अशा कुटुंबांना वैयक्तीक घरगुती शौचालय अथवा सामुदायीक शौचालय उपलब्ध करून द्यावयाची आहेत.

२. सन २०११ च्या जनगणनेच्या आकडेवारी नुसार राज्यातील २६५ नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधील एकूण ८.३१ लक्ष कुटुंबांना शौचालयाची सुविधा (वैयक्तीक घरगुती शौचालय अथवा सामुदायीक शौचालय) उपलब्ध करून द्यावयाची आहे.

३. स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) ची अंमलबजावणी राज्यातील २६५ नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये मिशन मोड पद्धतीने सुरु झाली असून राज्यातील १९ नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी हागंदारी मुक्त झाल्याचे घोषीत केले आहे. तर, राज्यातील इतरही नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था टप्पाटप्पाने हागंदारी मुक्त होत आहेत.

४. स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) अंतर्गत जी शहरे हागंदारी मुक्त होत आहेत त्या हागंदारी मुक्त झालेल्या शहरांच्या तपासणीची कार्यपद्धती निश्चित करून, हागंदारी मुक्त शहरांची राज्यस्तरावरून तपासणी करण्यासाठी राज्यस्तरीय समिती गठित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:

प्रस्तावनेत नमूद केलेल्या बाबींचा विचार करून, स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) अंतर्गत हागंदारी मुक्त होणाऱ्या शहरांची तपासणी करण्यासाठी शासन पुढील प्रमाणे कार्यपद्धती ठरविण्यास मान्यता देत आहे:

“हांगंदारी मुक्त शहराची व्याख्या: ज्या शहरामधील सर्व कुटुंबांना शौचलयाची सुविधा (वैयक्तीक अथवा सामुदायीक) उपलब्ध असून सर्व कुटुंबे त्याचा वापर करीत आहेत. तसेच, शहरामध्ये दररोज येणाऱ्या तंरगत्या लोकसंख्येसाठी पुरेशा प्रमाणात व योग्य ठिकाणी सार्वजनिक शौचालये उपलब्ध असून ती वापरायोग्य आहेत व त्याचा वापर होत आहे. शहरातील सर्व शौचालये ही सुरक्षित मैला व्यवस्थापन प्रणालीस जोडली आहेत व शहराच्या परिसरात कुठेही उघड्यावर शौचविधी होत नसल्याचे अथवा कुठेही उघड्यावर मानवी विष्णेचे पुरावे दिसून न आल्याचे व त्याचा प्रसार होत नसल्याचे आढळून येईल, अशा शहरास हांगंदारी मुक्त शहर म्हणता येईल.”

(अ) शहर हांगंदारी मुक्त घोषीत करणे व त्याची तपासणी करण्याबाबत पुढील प्रमाणे टप्पे निश्चित करण्यात येत आहेत:

- १) शहर हांगंदारी मुक्त झाल्याची स्वयंघोषणा करणे: वरील व्याख्येनुसार शहर हांगंदारी मुक्त झाल्याची खात्री पटल्यास संबंधित नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेने सर्वसाधारण सभेच्या ठरावासह शहर हांगंदारी मुक्त झाल्याबाबतचा प्रस्ताव संबंधित जिल्ह्याच्या जिल्हाधिकाऱ्यांकडे व शासनाकडे सादर करावा. या प्रस्तावामध्ये त्यांनी हे यश साध्य करण्यासाठी केलेले प्रयत्न व ते टिकवून ठेवण्यासाठीचे त्यांचे धोरण याचा समावेश असावा.
- २) जिल्हाधिकारी यांच्यामार्फत प्राथमिक तपासणी : संबंधित नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेने हांगंदारी मुक्त झाल्याचा प्रस्ताव शासनाकडे व जिल्हाधिकाऱ्यांकडे सादर केल्यानंतर सदर प्रस्तावाची तपासणी जिल्हाधिकाऱ्यांमार्फत तहसीलदारापेक्षा कमी दर्जा नसलेल्या अधिकाऱ्यांच्या गटाकडून करून त्याबाबतचा अहवाल जिल्हाधिकाऱ्यांच्या स्वाक्षरीने शासनास सादर करण्यात यावा.
- ३) राज्य शासनामार्फत तपासणी : जिल्हाधिकाऱ्यांनी केलेल्या तपासणीत ज्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे प्रस्ताव पात्र ठरतील अशा प्रस्तावांची तपासणी शासनाने गठित केलेल्या राज्यस्तरीय समितीमार्फत करण्यात येईल.
- ४) केंद्र शासनामार्फत तपासणी : राज्यस्तरावरील तपासणीत वैध ठरलेल्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेचा प्रस्ताव केंद्र शासनाकडे पाठविण्यात येईल. राज्य शासनाने शिफारस करून पाठविलेल्या हांगंदारी मुक्त नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या प्रस्तावांची तपासणी केंद्र शासन त्यांच्या यंत्रणेमार्फत करून घेईल.

(ब) स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) अंतर्गत हांगंदारी मुक्त झालेल्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेची तपासणी राज्य शासनामार्फत करण्यासाठी शासन पुढील प्रमाणे “राज्यस्तरीय समिती” गठित करण्यास मान्यता देत आहे:

- १) विभागीय आयुक्तांनी नामनिर्देशित केलेला महसूली विभागातील वर्ग-१ दर्जाचा शासकीय अधिकारी.
- २) विभागीय आयुक्तांच्या कार्यालयातील नगरपरिषद शाखेमधील उपसंचालक / सहायक संचालक.

३) शासनाने नामनिर्देशित केलेले स्वच्छतेच्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या स्वयंसेवी संस्थांचे दोन प्रतिनिधी.

४) शासनाने नामनिर्देशित केलेला एक पत्रकार.

२. उपसंचालक / सहायक संचालक (नपा शाखा), विभागीय आयुक्त कार्यालय हे या समितीचे समन्वयक म्हणून काम पहातील.

३. **जिल्हास्तरीय व राज्यस्तरीय समितीच्या तपासणीची कार्यपद्धती:** सदर समितीने तपासणी करावयाच्या शहरास किमान दोन दिवस भेट देवून शहराची पाहणी करावी. यामध्ये शहरातील सर्व कुटुंबांना शौचालयाची सुविधा उपलब्ध आहे किंवा कसे, याची पाहणी करावी. त्यासाठी शहरातील एकूण कुटुंब संख्येच्या प्रमाणात वैयक्तीक व सामुदायीक शौचालयांची उपलब्धता असून शहरातील सर्व कुटुंबे त्याचा वापर करीत आहेत, याची पाहणी करावी. शहरातील तरंगती लोकसंख्या विचारात घेता पुरेशा प्रमाणात व आवश्यक असलेल्या ठिकाणी सार्वजनिक शौचालये उपलब्ध आहेत व त्याचा वापर होत आहे, याची पाहणी करावी. शहरातील शासकीय व निमशासकीय कार्यालये, खाजगी कार्यालये, सर्व शाळा, महाविद्यालये व इतर संस्था यामध्ये पुरेशी प्रमाणात शौचालयाची उपलब्धता आहे व त्याचा वापर होत आहे, याची पाहणी करावी. यापूर्वी शहरातील कुटुंबे ज्या ठिकाणी उघडयाव शौचास जात होती, त्या शहरातील व शहरा शेजारील ठिकाणांवर आता उघडयावर शौचास कोणीही जात नाहीत व ती ठिकाणे आता स्वच्छ आहेत, याबाबत खात्री करावी. या समितीने शहरातील अशा भागास पहाटेच्या वेळेस व रात्री भेट देवून त्याची खात्री करावी. जिल्हास्तरीय समितीने आपला अहवाल संबंधित जिल्हाधिकाऱ्यांकडे तर राज्यस्तरीय समितीने आपला अहवाल नगर विकास विभागास सादर करावा.

४. समितीवर नामनिर्देशित करण्यात येणाऱ्या स्वयंसेवी संस्थांच्या प्रतिनिधीस शासन व संबंधित संस्थेमध्ये होणाऱ्या करारानुसार मानधन अनुज्ञेय राहील. तर, समितीवर नागनिर्देशित करण्यात येणाऱ्या पत्रकारास वर्ग-१ च्या शासकीय अधिकाऱ्यास (रु ७६०० ग्रेड वेतन असलेल्या) देय असलेला प्रवास भत्ता व दैनिक भत्ता अनुज्ञेय राहील.

५. शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०१५१०३०९२२४२७९२५ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(सुधाकर झा. बोबडे)
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- २) मा. राज्यमंत्री, नगर विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई

- ३) मा. मुख्यसचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई
- ४) आयुक्त, तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय, वरळी, मुंबई
- ५) सचिव (नवि-२) नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई ३२
- ६) विभागीय आयुक्त (सर्व)
- ७) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- ८) आयुक्त, महानगरपालिका (सर्व)
- ९) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- १०) राज्य अभियान संचालक, रच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी), मुंबई
- ११) उप सचिव, नगर विकास विभाग (नवि३४)
- १२) मुख्याधिकारी, नगरपरिषदा / नगरपंचायती (सर्व)
- १३) उप संचालक, नगर पालिका शाखा, विभागीय आयुक्त कार्यालय (सर्व)
- १४) जिल्हा प्रशासन अधिकारी, नगर पालिका शाखा, जिल्हाधिकारी कार्यालय (सर्व)
- १५) निवडनस्ती नवि-३४ नगर विकास विभाग मंत्रालय, मुंबई